

УДК 338.439.5:637.1:355.018(477)

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОЛОЧНОГО
СКОТАРСТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Шуст О. А.¹, д.е.н., професор
<https://orcid.org/0000-0001-7066-8020>

Свиноус І. В.¹, д.е.н., професор
<https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>

Ібатуллін М. І.², д.е.н., професор
<https://orcid.org/0000-0001-8765-6261>

Сіра Ю. В.³, головний бухгалтер
<https://orcid.org/0000-0002-9365-637x>

Артімонова І. В.¹, к.е.н., доцент
<https://orcid.org/0000-0003-1054-1356>

¹Білоцерківський національний аграрний університет, Біла Церква, Україна

²Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, Україна

³Інститут продовольчих ресурсів НААН, Київ, Україна

<https://doi.org/10.31073/foodresources2023-20-26>

Предмет. Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів формування пропозиції на ринку молока в умовах запровадження військового стану в країні. **Мета.** На основі узагальнення напрацювань вчених розробити практичні рекомендації щодо відродження галузі молочного скотарства в повоєнний період відбудови економіки країни. **Методи.** Під час проведення дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення економічної стійкості суб'єктів господарювання в умовах військового стану; статистичний аналіз – при визначенні динаміки, структури та результативності розвитку сільськогосподарських підприємств з виробництва молока; діалектичний та абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень і формуванні висновків; метод експертних оцінок – при визначенні основних факторів, які впливають на забезпечення економічної стійкості виробників молока у військовий час. **Результати.** Встановлено основні чинники, які вплинули на процес адаптації сільськогосподарських підприємств та господарств населення – виробників молока, в умовах запровадження військового стану в Україні. Доведено, що подальший розвиток української молочної галузі буде залежати від загальної світової торгівлі та внутрішньої ситуації в країні. В післявоєнному відновленні галузі державна підтримка відіграватиме вирішальну роль. Перш за все, повинна бути розроблена модель державної підтримки, яка допоможе сфокусуватися на: будівництві та реконструкції тваринницьких та переробних комплексів; розширенні поголів'я; створенні можливостей, за яких підприємства зможуть виробляти молоко відповідно до європейських санітарних норм. **Сфера застосування результатів дослідження.** Запропоновані практичні рекомендації призначені для господарств корпоративного сектору аграрної економіки – виробників молока, що сприятиме їх діяльності в умовах військової агресії. **Ключові слова:** пропозиція, державна підтримка, молочне скотарство, сільськогосподарське підприємство, господарства населення.

ORGANIZATIONAL AND ECONOMIC FUNDAMENTALS OF THE FUNCTIONING OF DAIRY CATTLE BREEDING UNDER THE CONDITIONS OF THE MARTIAL LAW IN UKRAINE

*Olena Shust*¹, D-r of Sc., Economics, Professor
<https://orcid.org/0000-0001-7066-8020>

*Ivan Svytnous*¹, D-r of Sc., Economics, Professor
<https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>

*Marat Ibatullin*², D-r of Sc., Economics, Professor
<https://orcid.org/0000-0001-8765-6261>

*Yuliia Sira*³, Chief Accountant
<https://orcid.org/0000-0002-9365-637x>

*Iryna Artimonova*¹, Ph.D., Economics, Associate Professor
<https://orcid.org/0000-0003-1054-1356>

¹Bila Tserkva National Agrarian University, Bila Tserkva, Ukraine

²National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine, Kyiv, Ukraine

³Institute of Food Resources of NAAS, Kyiv, Ukraine

<https://doi.org/10.31073/foodresources2023-20-26>

Subject. The subject of the research is the collection of theoretical, methodical and practical aspects of the formation of the offer on the milk market in the conditions of the introduction of martial law in the country. **Purpose.** Based on the generalization of the scientists' work, develop practical recommendations for the revival of the dairy industry in the post-war period of reconstruction of the country's economy. **Methods.** During the research, general scientific and special methods of economic research were used, in particular: systemic approach – when studying the connections between phenomena and processes in the system of ensuring the economic stability of enterprises under martial law; statistical analysis – when determining the dynamics, structure and effectiveness of the development of agricultural enterprises for milk production; dialectical and abstract-logical – for theoretical generalizations and the formation of conclusions; the method of expert assessments – when determining the main factors that affect the economic sustainability of milk producers in wartime. **Results.** The main factors that influenced the process of adaptation of agricultural enterprises and farms of the population – producers of milk, in the conditions of the introduction of martial law in Ukraine – were established. It has been proven that the further development of the Ukrainian dairy industry will depend on the general world trade and the internal situation in the country. In the post-war recovery of the industry, state social support will play a decisive role. First of all, a model of state support should be developed, which will help focus on: construction and reconstruction of livestock and processing complexes; livestock expansion; creation of opportunities under which enterprises will be able to produce milk in accordance with European sanitary standards. **Scope of results.** The proposed practical recommendations are intended for farms of the corporate sector of the agrarian economy – milk producers, which will facilitate their activities in conditions of military aggression.

Key words: offer, state support, dairy farming, agricultural enterprise, households.

Постановка проблеми. Сучасний стан сільського господарства як галузі та агропромислового комплексу загалом є надзвичайно важким, що пов'язано із загостренням загальної економічної кризи в країні. Виходом із такого становища об'єктивно може бути прискорений ефективний розвиток економіки аграрного сектора країни. Фундаментальною основою функціонування агропромислового комплексу є сукупність економічних відносин, реалізація яких забезпечує відповідний рівень ефективності і максимального задоволення інтересів кожного з учасників цих відносин.

Найважливішою складовою сукупності економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі є фінансові відносини, що виникають і розвиваються на основі закономірностей функціонування товарного виробництва і базуються на широкому використанні таких економічних категорій і величин, як собівартість, ціна, прибуток, рентабельність, які найбільше наближені до реалізації кінцевої соціально-економічної мети функціонування аграрної економіки – максимального задоволення

потреб населення у харчових продуктах та підвищення рівня його добробуту. Сучасний стан економічних взаємовідносин у молокопродуктовому підкомплексі України характеризується низькою ефективністю, розбалансованістю та обмеженою диверсифікацією організаційно-економічних форм їх реалізації. Зауважимо, що проблема полягає у визначенні основних шляхів удосконалення системи фінансово-економічних відносин між усіма учасниками технологічного ланцюга виготовлення кінцевої продукції молокопродуктового підкомплексу з метою підвищення соціально-економічної ефективності цього процесу.

Розгляду багатоаспектних проблем розвитку молочного скотарства, питанням підвищення ефективності виробництва молока присвячені праці вітчизняних учених-аграрників: П. Березівського, Т. Божидарніка, М. Ільчука, М. Пархомця, В. Ніценка, Д. Шияна та багатьох інших науковців. Проте, військова агресія росії проти України, наслідком якої є часткова окупації території нашої держави, руйнування об'єктів господарюючих суб'єктів та порушення виробничих зв'язків, вимагає перегляду основних теоретичних положень розвитку та оцінки сучасного стану формування пропозиції на ринку молока в Україні.

Метою дослідження На основі узагальнення напрацювань вчених розробити практичні рекомендації щодо відродження галузі молочного скотарства в повоєнний період відбудови економіки країни.

Методи. Під час проведення дослідження використано загальнонаукові та спеціальні методи економічних досліджень, зокрема: системний підхід – при вивченні зв'язків між явищами і процесами в системі забезпечення економічної стійкості суб'єктів господарювання в умовах військового стану; статистичний аналіз – при визначенні динаміки, структури та результативності розвитку сільськогосподарських підприємств з виробництва молока; порівняльний – для зіставлення економічних процесів при виробництві молока в різні часові періоди з метою виявлення причинно-наслідкових зв'язків; діалектичний та абстрактно-логічний – для теоретичних узагальнень і формуванні висновків; метод експертних оцінок – при визначенні основних факторів, які впливають на забезпечення економічної стійкості виробників молока у військовий час.

Результати та обговорення. Війна між Україною та росією негативно відобразилася на суспільно-політичному житті країни, що характеризується численними людськими жертвами, зруйнованими містами та селами та порушеннями тісних взаємозв'язків між суб'єктами господарювання, що в кінцевому результаті привело до значних матеріальних збитків [1]. За розрахунками науковців (експертів), станом на січень 2023 року загальна сума задокументованих збитків, завданих інфраструктурі України внаслідок повномасштабного вторгнення, оцінюється в 140,2 млрд дол. (за відновною вартістю). Ці розрахунки здійснювалися на основі матеріалів органів місцевої та центральної влади, публічних звітів громадян, суб'єктів підприємницької діяльності та відкритих джерел інформації. Були оцінені прямі та непрямі збитки, потреби у відновленні зруйнованих та пошкоджених активів України [2].

Як свідчать результати проведених досліджень, основними викликами, з якими сільськогосподарські підприємства та господарства населення – виробники молока зустрілися в період військових дій, є наступні:

- порушена логістика і втрата сировинно-збутових ланцюжків;
- нестача обігових коштів;
- брак виробничих ресурсів: кормів, ветпрепаратів, племматеріалу, тощо;
- дефіцит і здорожчання палива;
- нестача кадрів через вимушену міграцію, мобілізацію;
- втрати виробничих ресурсів (тварини, приміщення, сільськогосподарська техніка);
- втрата фінансово-управлінської документації;
- в постраждалих та окупованих регіонах: ризики втратити врожай грубих кормів, зернових;

- в окупованих регіонах: крадіжки техніки та зерна загарбниками, ризик вимушеної ліквідації (частини) стада, тиск і пряма фізична загроза від окупаційної влади, відсутність електроенергії та зв'язку тощо.

Вважаємо, що може відбутися переформатування на ринку виробництва молока. В нинішніх умовах основними товаровиробниками можуть стати малі та середні сільськогосподарські товаровиробники та господарства населення. Саме подібна ситуація проявлялася в умовах економічної кризи, що спостерігалася в нашій країні в кінці 90-х років. Також буде зростати частка закупівлі молока від населення, якщо ситуація з пальним в Україні буде стабілізована.

Запровадження військового стану в Україні виявило низку проблем в молочному скотарстві, особливо в сільськогосподарських підприємствах:

- зменшення виробництва молока-сировини внаслідок скорочення кількості ВРХ;
- обмежені можливості експорту української молочної продукції через Європу;
- збільшення собівартості виробництва молочної продукції;
- скорочення кількості споживачів молочної продукції на внутрішньому ринку;
- імпорт молочної продукції з Європи, в першу чергу сирів;
- втрата значної кількості виробленої молочної продукції на окупованих територіях та у зоні бойових дій;
- проблеми з розрахунками зі сторони торгівельних мереж;
- відсутність дієвого інструментарію кредитування молокопереробних підприємств на період війни;
- призупинення дій програм державної підтримки виробників та переробників молока на період війни зі сторони Уряду України.

Варто відзначити, що 2022 р. став особливо складним для вітчизняного молочного скотарства, однак дана галузь гідно пройшла випробування цими надзвичайно складними умовами та наразі активно працює на підтримку економіки. Найбільших втрат поголів'я корів та валового виробництва молока галузь зазнала в перші місяці війни. Окупація територій і воєнні дії вплинули на те, що велика кількість поголів'я була просто знищена російськими загарбниками, ще частину сільськогосподарські підприємства були змушені збувати за низькими цінами, в кращому разі – перевозити в безпечніші регіони. Перебої в постачанні кормів та ветеринарних препаратів, забезпеченні електроенергією, також мали негативний вплив на продуктивність корів, що в кінцевому результаті призвело до скорочення валового виробництва продукції молочного скотарства [3]. До середини літа 2022 року галузь молочного скотарства почала відновлювати регулярну діяльність, ланцюжки постачання молока та ресурсів виробництва, а пожвавлення експортної діяльності сприяло зростанню цін на молоко, які буквально обвалилися у березні.

За попередніми оцінками Державної служби статистики України, у 2022 році 34,2% молока було вироблено у сільськогосподарських підприємствах, а 65,8% – в господарствах населення. Загалом за рік було надано 7659,9 тис. т молока усіх видів, що на 12,1% менше, ніж в минулому році. Суб'єкти підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу наділи 2,621 млн т молока, що на 5,3% менше, ніж у 2021 році.

Найбільше скорочення виробництва молока спостерігається у Харківській області на 111,7 тис. т чи 54,6%, Сумській – на 154,2 тис. т чи 5,6% та Одеській – на 21,3 тис. т чи 4,1%. Проте, сільськогосподарські підприємства Полтавської, Черкаської та Вінницької областей наростили обсяги виробництва молока відповідно на 394,8 тис. т чи 1,2%, на 321,3 тис. т чи 8,5%, на 242,9 тис. т чи 8,4%.

В господарствах населення спостерігається суттєве скорочення виробництва молока. Загалом особистими селянськими господарствами за орієнтовними оцінками Державної служби статистики України, було вироблено 5,038 млн т молока, що на 15,3% менше, ніж у 2021 році. Населення, яке втікало від війни з окупованих територій і зони активних бойових дій, вимушене було продавати або й полишати худобу, рятуючи найцінніше.

Поголів'я ВРХ станом на 1 січня 2023 року склало 2,3 млн голів, що на 12,6% менше, ніж торік. Зокрема в сільськогосподарських підприємствах утримували 0,93 млн голів ВРХ, що на 6,4% менше, ніж у 2021 році та господарствах населення – 1,38 млн голів ВРХ, що на 13,5% менше.

Поголів'я корів в усіх категоріях господарств скоротилося на 13,1% – до 1,34 млн голів станом на 1 січня 2023 року, зокрема в сільськогосподарських підприємствах, згідно з попередніми даними Державної служби статистики України, утримувалося 387,6 тис. корів, що на 8% менше, ніж в 2022 році. Господарства населення утримували 953,8 тис. голів корів, що на 12,5% менше ніж значення показника за минулий звітний період.

Відзначимо, що через систематичні обстріли російськими окупантами населених пунктів України, регулярні відключення електроенергії, відбуваються перебої з доїнням, що негативно впливає на здоров'я корів та спричиняє зростання хвороб і частки вибракування. Скорочення поголів'я спостерігається в усіх областях України, за виключенням Хмельницької області, де кількість ВРХ збільшилася на 4,3 тис. голів або на 1,88% в порівнянні з лютим 2022 року.

Деякі господарства населення і сільськогосподарські підприємства з окупованих територій та прифронтової зони намагаються релокувати свою худобу у західні і центральні області України чи її продати. За попередніми оцінками Державної служби статистики України, в січні Україна експортувала ВРХ живою вагою на суму 3,23 млн дол., що на 78,8% більше ніж за аналогічний період минулого року. В натуральному виразі це складає приблизно 1,86 млн т.

Слід зазначити, що скорочення поголів'я відбувається, перш за все, за рахунок корів в господарствах населення. В сільськогосподарських підприємствах центральних і західних областей спостерігається стримана позитивна динаміка. За попередніми оцінками Державної служби статистики України, найбільший приріст поголів'я ВРХ спостерігається в промисловому секторі в Закарпатській області – 18,75%, Тернопільській області – 9,92%, Одеській – 4,73%, Хмельницькій – 4,10%, Київській – 3,21% та Кіровоградській області – 3,10%. Необхідно зазначити, що нині понад 4% поголів'я ВРХ і корів України знаходяться в областях, де відбуваються бойові дії.

Встановлено, що найбільшими викликами, які постають перед господарствами населення – основними виробниками продукції молочного скотарства в контексті розвитку галузі в умовах дії військового стану, є:

- відсутність фіксованої ціни на реалізацію своєї продукції;
- не виробляється продукція належної та однакової якості, тому важко сформуванати товарну партію продукції;
- відсутній доступ до якісних кормів;
- не здійснюється селекція сільськогосподарських тварин, що призводить до зниження їх продуктивності;
- не здійснюється належне утримання та ветеринарний догляд за тваринами;
- відсутній доступ до пільгового кредитування;
- відсутній належний рівень механізації виробничих процесів;
- відсутня можливість утримання великої кількості тварин.

За попередніми даними Державної служби статистики України середня продуктивність корів в сільськогосподарських підприємствах знизилася на 1,5% в порівнянні з 2021 роком (до 6762 кг/голову).

Вимушеними заходами, які забезпечують здійснення виробничої діяльності в умовах війни для сільськогосподарських товаровиробників – виробників молока, є:

- зниження рівня молочної продуктивності та застосування молока в годівлі корів, збільшення даванки телятам, скорочення періоду лактації – для мінімізації втрат;
- найпростіша переробка молока (сир, масло);
- альтернативні ветеринарні заходи для лікування в умовах нестачі/браку засобів захисту тварин;

- природне парування.

Необхідно зазначити, що в нинішніх умовах питання економічної ефективності відійшло на другий план. Сьогодні головне завдання для більшості сільськогосподарських підприємств – виробників молока є збереження поголів'я корів в умовах призупинення програм державної підтримки молочного скотарства. Подібне завдання постає і перед господарствами населення. Як свідчать результати досліджень науковців, що в період прояву деструктивних явищ особисті селянські господарства в своїй діяльності орієнтуються на забезпечення необхідними продуктами харчування членів сільського домогосподарства [4].

За розрахунками експертів збиток молочного скотарства від військової агресії складає понад 136 млн дол. [5].

Суб'єкти підприємницької діяльності в сфері агробізнесу з метою економії кормів переводили корів на дворазову годівлю та оптимізували раціони, що відповідно знижувало надої. На окупованих територіях виробничі приміщення сільськогосподарських підприємств – виробників молока зазнали повного або часткового руйнування. На багатьох із них не було можливості доїти та годувати тварин, що мало відповідні наслідки, зокрема призвело до важких захворювань тварин. Багато виробничих комплексів було пограбовано, поголів'я знищено окупантами.

Результати дослідження свідчать, що сільськогосподарські підприємства – виробники молока через декілька тижнів від початку повномасштабної війни змогли адаптувати свою діяльність до нових умов. Проте восени 2022 року галузь відчула на собі ще й проблеми, зумовлені зумисним пошкодженням енергетичної інфраструктури окупантами, але й до цих викликів вона теж згодом пристосувалась.

За попередніми даними Державної служби статистики України у 2022 року на переробні підприємства надійшло 22740 тис. т молока, що на 15,3% менше, ніж за 2021 рік, в тому числі від суб'єктів господарювання в сфері аграрного бізнесу – у господарствах корпоративного сектору аграрної економіки було закуплено 2304,5 тис. т (-7%), від господарств населення – 352,9 тис. т молока (-37,3%).

Частка молока сільськогосподарських підприємств в загальній структурі надходження на переробку становить 83,2%, що на 2,7% більше, ніж у 2021 році та 6,6% більше, ніж у 2020 році. При цьому, частка надходження молока на молокопереробні підприємства від господарств населення за останні три роки скоротилася з 23,4% до 16,8%. Це обумовлено значним скороченням виробництва молока у особистих селянських господарствах та підвищенням вимог до безпечності та якості сировини, яка надходить на молокопереробні підприємства.

Водночас якість поставленої на переробку сировини сільськогосподарськими підприємствами попри всі виклики війни (проблеми з електропостачанням, наявністю ветпрепаратів та дезінфікувальних засобів у прифронтових зонах) покращується.

В структурі надходження молока на молокопереробні підприємства від господарств корпоративного сектору аграрної економіки найбільшу частку займає молоко екстрагатунку – 39,8% та вищого гатунку – 28,9%.

Необхідно зазначити, що у 2022 році закупівельні ціни на молоко, попри високі показники експорту молочних продуктів, залишаються на 35,5% нижчими, ніж в ЄС, та майже на 10% нижчими, ніж минулого року.

Важливою складовою розвитку галузі молочного скотарства є система державної підтримки. Розглянемо деякі важелі даної системи:

1. Доступні кредити 5-7-9%, зокрема державна підтримка надається у вигляді:

- часткової компенсації процентних ставок за кредитами. Надання державної підтримки суб'єкту підприємництва за цим напрямом може здійснюватися разом з наданням державних гарантій на портфельній основі;

- гарантій уповноваженим банкам на забезпечення виконання зобов'язань за кредитами, наданими суб'єктам підприємництва [6].

Станом на 1 листопада 2022 року комерційні банки видали 34415 кредитів сільськогосподарським товаровиробникам обсягом 70 млрд 962 млн грн, з них кредитів за програмою державних портфельних гарантій на суму 22 млрд 795 млн грн. Зокрема, під посівну кампанію: до 1 червня 2022 року на суму 38 млрд 551 млн грн, а з 1 червня 2022 року і до тепер – 32 млрд 411 млн грн.

2. Спеціальна бюджетна дотація за утримання великої рогатої худоби (корів) усіх напрямів продуктивності [7]. Надається на кожну корову, яка перебуває у власності отримувача, ідентифікована та зареєстрована відповідно до законодавства станом на дату подання заявки, – у розмірі 5300 грн на одну корову, але не більше 530000 грн для одного отримувача.

За результатами опрацьованих заявок учасників програми «дотація на ВРХ (корови) усіх напрямів продуктивності» було зареєстровано 3368 суб'єкти підприємницької діяльності в сфері агро бізнесу, які отримали 148 млн грн на утримання 27864 корів.

Поряд з цим відбувається процес посилення контролю за якість молока, особливо в сільськогосподарських підприємствах.

Так, на основі Наказу Мінагрополітики від 7 квітня 2022 року № 209 «Про затвердження гігієнічних вимог до дрібнотоварного виробництва та обігу молока» запропоновано гнучкий підхід із дотримання гігієнічних вимог при виробництві молока в господарствах, на яких утримується до п'яти умовних голів дійних тварин, та його заготівлі молокоприймальними пунктами.

Реалізація законодавчих основ наказу зменшить навантаження через скасування надмірно деталізованих та неактуальних вимог до дрібнотоварного виробництва молока та його обігу. З іншого боку, таке регулювання забезпечить гармонізацію з Вимогами до безпечності та якості молока та молочних продуктів, затверджених Наказом Мінагрополітики від 12 березня 2019 року № 118. Таким чином, зроблено ще один крок гармонізації законодавства про безпечність харчових продуктів до законодавства Європейського Союзу. Водночас держава поліпшить іміджевий рейтинг країни-експортера молочних продуктів на міжнародному ринку.

Відповідно до Наказу Мінагрополітики передбачено вимоги до:

- первинного виробництва молока, включно з вимогами щодо контролю за станом здоров'я тварин та за використанням ветеринарних препаратів;
- приміщень і обладнання для доїння та приміщень для зберігання молока;
- доїння, первинної обробки молока та збирання молока пунктами;
- осіб (персоналу), які здійснюють доїння, первинну обробку, заготівлю та транспортування молока в пункти або на переробну потужність;
- пунктів заготівлі молока та збирання молока в пунктах, транспортування його на переробну потужність;
- дослідження молока на відповідність критеріям, установленим Вимогами до безпечності та якості молока і молочних продуктів, а також застосування заходів у разі виявлення невідповідностей.

Виконання цих вимог забезпечить підвищення якості та безпечності молока, що виробляється в таких господарствах, що важливо в умовах перехідного періоду з поетапного підвищення допустимих рівнів критеріїв до сирого молока.

Необхідно наголосити, переважна кількість виробленого у світі молока – 75% – переробляється кооперативами [8]. Саме в такій бізнес-моделі найкраще реалізуються інтереси виробництва сировини і переробки: скільки потрібно сировини, на що вона може бути направлена та які перспективи розвитку даної галузі.

На вітчизняному ринку молока немає голландських, данських, польських кооперативних компаній, у яких дещо інша філософія ведення бізнесу. Ми рухаємося в Європу і рано чи пізно вони можуть прийти в Україну, запропонувати кращу ціну за сире молоко і при цьому не надавати вітчизняним сільськогосподарським товаровиробникам статусу члена кооперативу.

Тому, якщо не вибудується інша система взаємовідносин між виробниками молока і переробними заводами, то цілком імовірно, що українська сировина попрямує в Польщу, Чехію чи Німеччину, даючи додатковий дохід тамтешнім фермерам [9].

Подібна ситуація склалась у Литві на початку 2000-х років, коли все молоко експортувалось до Німеччини, і тільки створення кооперативу Pienas LT і побудова власного потужного підприємства (600 т сировини на добу) з глибокою переробкою молока дало можливість місцевим фермерам отримувати дохід не тільки від реалізації молока, а й від продажу високомаржинальної молочної продукції [10].

Вважаємо, що доцільним є взяття відповідальності у відбудові маржинальних ланцюжків виробництва молока і переробки, що, в свою чергу, дозволить відновити ферми, а через податки – ще й усю Україну.

Подальший розвиток вітчизняного молочного скотарства буде залежати від загальної світової торгівлі та внутрішньої ситуації в країні. В післявоєнному відновленні галузі державна підтримка відіграватиме вирішальну роль. Перш за все, повинна бути розроблена модель державної підтримки, яка допоможе сфокусуватися на: будівництві та реконструкції тваринницьких та переробних комплексів; розширенні поголів'я; створенні можливостей, за яких підприємства зможуть виробляти молоко відповідно до європейських санітарних норм.

Висновки. Забезпечення продовольчої безпеки в межах фізіологічних норм споживання молокопродуктів українського виробництва може бути гарантовано розвитком високотехнологічного виробництва за рахунок підвищення продуктивності корів та створення систематизованих молочних зон на території України. При цьому необхідно надати державну допомогу в будівництві та реконструкції молокопереробних підприємств за світовими стандартами на корпоративній основі. Це дасть можливості виробляти експортно-орієнтовану продукцію створюючи додану вартість.

Існуюча система селекції у тваринництві за окремими параметрами (система збору інформації, система випробування і методологія племінної цінності тварин, ведення обміну продуктивності тварин, механізмів управління та підтримки з боку держави тощо) не відповідає міжнародним стандартам і, практично, комплексно не діє. У результаті спостерігається зниження конкурентоспроможності вітчизняних племресурсів порівняно із зарубіжними та збільшення їх імпорту. Необхідно, щоб науковці спільно з представниками профільних асоціацій сільськогосподарських товаровиробників та Міністерства аграрної політики та продовольства визначити джерела фінансування запровадження систем селекції у тваринництві України, яка буде відповідати міжнародним стандартам.

Таким чином, у кризовій ситуації стабілізація й розвиток виробництва молока можливі лише за умови активізації інноваційної діяльності, ефективного використання досягнень науково-технічного прогресу, передового вітчизняного і зарубіжного досвіду, державної підтримки товаровиробників різних форм господарювання, підвищення рівня інвестиційної привабливості досліджуваної галузі.

Бібліографія

1. Ібатуллин М. І., Артимонова І. В., Свиноус Н. І., Сіра Ю. В. Економічні аспекти функціонування ринку молока та молокопродуктів в умовах запровадження військового стану. Інноваційна економіка. 2022. 2-3. С.5-10. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.2-3.1>.
2. Експерти продовжують підраховувати прямі втрати АПК від війни <https://www.zerno.ua.com/news/eksperti-prodovzhuyut-pidrahovuvati-pryami-vtrati-apk-vid-vijni/>.
3. Свиноус І. В. Малі молочарі Білоцерківщини та війна. Дім, сад, город. 2022. № 7. С. 23-25.
4. Бінерт О., Лисюк О., Балаш Л. Моніторинг і вдосконалення економічних взаємовідносин у системі «виробництво – переробка молока» та вплив територіальних громад. Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК. 2021. № 28. С. 31-36. <https://doi.org/10.31734/economics2021.28.031>.
5. Збитки у сільському господарстві України внаслідок війни сягнули \$4.3 млрд <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news>.

6. Порядок надання фінансової державної підтримки, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 № 28. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#top>.

7. Порядок використання коштів, передбачених у державному бюджеті для надання підтримки фермерським господарствам та іншим виробникам сільськогосподарської продукції, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 16.08.2022 № 918. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2022-%D0%BF#Text>.

8. Радько В. І. Підвищення стійкості виробників продукції молочного скотарства: теорія, діагностика та функціональне забезпечення. К., 2018. 384 с.

9. Семсал А. В. Розвиток кооперативних відносин в молочному скотарстві України. Агросвіт. 2022. № 7-8. С. 47–52. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.7-8.47>.

10. Гнатишин Л.Б., Прокопишин О.С., Бутов А.М. Кооперація як чинник формування стратегічного потенціалу суб'єктів агробізнесу. Український журнал прикладної економіки. 2020. Т. 5, № 2. С. 16-24. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-2-2>.

References

1. Ibatullin, M., Artimonova, I., Svinous, N., Sira, Y. (2022). Ekonomichni aspekty funktsionuvannia rynku moloka ta molokoproduktiv v umovakh zaprovadzhennia viiskovoho stanu. [Economic aspects of the functioning of the market of milk and milk products in the conditions of the introduction of martial law]. Innovatsiina ekonomika. [Innovative economy]. 2-3. pp. 5 -10. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.37332/2309-1533.2022.2-3.1>.

2. Eksperty prodovzhuyut pidrakhovuvaty priami vtraty APK vid viiny. [Experts continue to calculate the direct losses of the agro-industrial complex from the war]. Available at: <https://www.zerno-ua.com/news/eksperti-prodovzhuyut-pidrahovuvati-pryami-vtrati-apk-vid-vijni/>. [in Ukrainian].

3. Svinous, I. (2022). Mali molochari Bilotserkivshchyny ta viina. [Small dairy farmers of Belotserkiv region and the war]. Dim, sad, horod. [House, garden, vegetable garden]. 7. pp. 23-25. [in Ukrainian].

4. Binert, O., Lysyuk, O., Balash, L.(2021). Monitorynh i vdoskonalennia ekonomichnykh vzaiemovidnosyn u systemi «vyrobnytstvo – pererobka moloka» ta vplyv terytorialnykh hromad. [Monitoring and improvement of economic relations in the "milk production – processing" system and the influence of territorial communities]. Bulletin of the Lviv National Agrarian University. Seriiia : Ekonomika APK. [Series: Economy of agro-industrial complex]. 28. pp. 31-36. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.31734/economics2021.28.031>

5. Zbytky silskoho hospodarstva Ukrainy vnaslidok viiny siahnuly 4,3 mlrd dol. [Losses in Ukraine's agriculture as a result of the war reached \$4.3 billion]. <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news>. [in Ukrainian].

6. Poriadok nadannia finansovoi derzhavnoi pidtrymky, zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 24.01.2020 № 28. [The procedure for providing financial state support is approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated January 24, 2020 № 28]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#top>. [in Ukrainian].

7. Poriadok vykorystannia koshtiv, peredbachenykh u derzhavnomu biudzheti dlia nadannia pidtrymky fermerskym hospodarstvam ta inshym vyrobnykam silskohospodarskoi produktsii, zatverdzhenyi postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16.08.2022 № 918. [The procedure for using the funds provided for in the state budget for providing support to farms and other producers of agricultural products is approved by the resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 16, 2022 № 918]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/918-2022-%D0%BF#Text>. [in Ukrainian].

8. Semsal, A. (2022). Rozvytok kooperatyvnykh vidnosyn v molochnomu skotarstvi Ukrainy [Development of cooperative relations in dairy cattle breeding of Ukraine]. Ahrosvit [Agro report]. 7-8. pp. 47–52. [in Ukrainian].

9. Radko, V. (2018). Pidvyshchennia stiikosti vyrobnykiv produktsii molochnoho skotarstva: teoriia, diahnozyka ta funktsionalne zabezpechennia. [Increasing the sustainability of producers of dairy products: theory, diagnostics and functional support]. 384 p. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2022.7-8.47>.

10. Hnatyshyn, L., Prokopyshyn, O., Butov, A. (2020). Kooperatsiia yak chynnyk formuvannia stratehichnoho potentsialu subiektiv ahro biznesu. [Cooperation as a factor in forming the strategic potential of agro business entities]. Ukrainyskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky. [Ukrainian Journal of Applied Economics.]. pp.16-24. [in Ukrainian]. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-2-2>.